

KERESZTYÉN VAGY KERESZTÉNY?

© dr. Szalai András, Apológia Kutatóközpont, www.apologia.hu (v.3. 2017.03.29.)

A „keresztyén” vagy „keresztény” elnevezés görög eredetű, bibliai kifejezés, de a magyarba szláv közvetítéssel került, és több hangtani változáson is átment. Ma a régies „-tyén” végződésű alakot szinte csak a protestánsok használják, a modern „-tény” végződésűt pedig főleg a katolikusok, de protestánsok is. A legtöbb ember számára ennek nincs jelentősége, de olyanok is vannak, akik egyik vagy másik forma használata mellett kardoskodnak. Hogy van-e értelme a vitának, azt talán segítenek eldönteni az alábbi nyelvtörténeti adatok.

1. Eredet és eredeti jelentés

A görög *khrisztianosz* a *Khrisztosz* = „(olajjal) Felkent” szóból ered, a *Khrisztosz* cím pedig a *khriszma* = „kenőcs” vagy „kenet” szóból képzett alak. A kifejezés hátterében a **héber** *masiah* = „olajjal felkent”, azaz „felhatalmazott” vagy „beiktatott” (király, pap, próféta) cím áll. A **görög** *khrisztianosz* ennek formahű fordítása, és ennek latin változata (*Christianus*) került át a legtöbb európai nyelvbe.

A *Khrisztosz*-ból képzett melléknévi alak, a *khrisztianosz* jelentése tkp. „Krisztus (párt)híve”, ahogy például a *héródianosz* „Heródes (párt)hívére” utalt. A mai konszenzus szerint tehát a kifejezés ragadványnév, és eredetileg pejoratív megjelölés, azaz gúnynév volt (Varga 1992:1019, NIDNTT 2000:610 stb.), de maguk a *khrisztiano*i számára nem maradt az (ld. 1Pt 4:16).

A keresztyén/keresztény név az **Újszövetség** legújabb görög szövegkiadásában (Nestle-Aland 28) csak háromszor található, és a magyar revideált új fordításban (RÚF 2014) pedig „tyén”-es alakban olvasható:

- ApCsel 11:26 „A tanítványokat pedig Antiókhiban nevezték először keresztyéneknek (*khrisztianousz*).”
- ApCsel 26:28 „Agrippa így szólt Pálhoz: Majdnem ráveszel engem is, hogy keresztyénné (*khrisztianon*) legyek!”
- 1Pt 4:16 „Ha azonban valaki mint keresztyén (*khrisztianosz*) szenved, ne szégyenkezzék, hanem dicsőítse Istent ezzel a névvel.”

A keresztyén/keresztény szónak tehát *etimológiai szempontból* nincs köze a „kereszt” szóhoz, bár a kereszténységnek az elmúlt másfél ezer évben a **kereszt** lett a legelterjedtebb szimbóluma, és „a kereszt vallása”-ként emlegetik. (Amíg a római keresztre feszítés borzalma ki nem kopott a köztudatból, Krisztus hívei más jelképeket használtak, pl. hal, horgony, szőlőtő stb.)

2. Átvétel és változások

A görög szó érdekes módon nem latin, hanem **szláv** közvetítéssel került be a magyar nyelvbe. A szó hangalaki változásának folyamata a következő volt:

- görög *khrisztianosz*
- szláv *krisztyán* vagy *kresztyán*
- ómagyar „kirisztyán”, majd „keresztyén”
- végül a 18. sz-tól a modern „keresztény”.

Az etimológiai szótár (Zaicz 2006:401) szócikke szerint:

[1263 tn. (?) 1372 u.] Szláv, valószínűleg horvát-szerb vagy szlovén jövevényszó, vö. horvát-szerb *kršćanin*, *krstiján* 'keresztény', szlovák *kresťan* 'keresztény', orosz [kresztjanyin] 'paraszt', orosz régi nyelvi [kresztyjan] 'paraszt, keresztény'. A szláv szavak a görög *Krisztianosz* 'keresztény' és a latin *Christianus* 'keresztény' főnévre vezethetők vissza. A magyarba talán a nyugati kereszténység műszavaként került egy déli szláv nyelvből. Az eredeti *kresztyén* hangalak hangrendi kiegyenlítődéssel jött létre. A 18. század végétől a *keresztény* alak a katolikus, a *kresztyén* változat pedig a protestáns szóhasználatban él. A szétválást a *keresztény* szó régi nyelvi 'római katolikus vallású személy' jelentése [1907] magyarázza. Főnévi származéka a *kereszténység* [1456 k.].

A szócikk két pontatlanságára fel kell hívni a figyelmet. Először is, a tárgyalt kifejezés nem egyházi „műszó”, hanem bibliai eredetű. Másodsor, a 18. századtól valóban eltérő szóhasználat alakult ki (a katolikus *keresztény*, a protestáns *kresztyén*), de ezt nem „magyarázza” az idézett 1907-es meghatározás, hanem csak illusztrálja.

3. Nyelvhelyesség, használat, elterjedtség

A mai nyelvészek szerint egyik változat sem hibás, **mindkettő** elfogadható. A két változat között eredetileg, illetve végső soron nincs tartalmi különbség: Krisztus híveire utal.

- A hagyományos „keresztyén” változat nemigen vált ki szóasszociációt, ezért a név *jelentése* teljesen magyarázatra szorul.
- A modern „keresztény” változatról sokan – etimológiai szempontból hibásan, bár teológiai szempontból elfogadható módon – a keresztre asszociálnak, ezért a név *eredete* az, ami magyarázatra szorul.

A modern alak ugyanis *népetimológia* szülötte: 18. századi katolikus prédikátorok úgy akartak – naiv, de praktikus módon – „instant” értelmet adni a „keresztyén” kifejezésnek, hogy behallották, belemagyarázták a „kereszt” szót. Így lett a „kereszténység” a kereszt vallása a magyar köztudatban. (Más nyelvekben ilyen áthallást nemigen találunk.)

A „**keresztyén**” változat a régebbi, a 18. sz-ig minden felekezet és bibliafordítás (Károli, Káldi) ezt használta. A szavak kiejtése, jelentése és használata azonban a századok során módosul, és e szó esetében is ez történt:

- Ma szinte kizárólag *protestáns* felekezetek tagjai, illetve a Károli Biblia revízióit (1908, 2011) és az új protestáns fordítás kiadásait (1975, 1990, 2014) olvasók használják.
- Ugyanakkor egy felekezetben sem használják kizárólagosan: elmondható, hogy a reformátusok többsége ezt használja, de az összes többi protestáns háttérű felekezet tagjai vegyesen mindkettőt, bár eltérő arányban.
- Napjainkra a magyar nyelv hangtani változásai és a közhasználattól eltérő alakja miatt *régiesen* hat.

A „**keresztény**” változat a 18. század óta – a hazai katolikus többség miatt eleve, illetve a nyelvújítók révén – elterjedtebb, így

- Ez a mai magyar közhasználatnak megfelelő kifejezés (ld. az értelmező és idegennyelvi szótárakat).
- Ehhez igazodnak a katolikus bibliafordítások (Békés-Dalos, Szent István Társulat, Káldi-Neovulgáta), illetve a protestáns háttérű Egyszerű fordítás (EFO 2012).

Hogy ki melyiket használja, annak eldöntése gyakorlatilag felekezeti kultúrától, korosztálytól és egyéni választástól függ, tehát a választás **megszokás dolga**. A jelentősége is ennyi: ki mihez szokott hozzá a saját családjában vagy felekezetében, illetve melyiket tudja könnyebben kiejteni?

Végül megjegyzendő, hogy a kérdés egy tágabb témakör vagy inkább problémakör része: a hagyományos magyar egyházi és a bibliai nyelvezet már nem csak az egyházon kívül állók számára nehezen érthető vagy könnyen félreérthető, hanem a tagok számára is. Ezt természetesen inkább a fiatalabb nemzedék és az egyházon kívül szocializálódott áttérők érzékelik.

Források

- Fejes László: „Keresztyén vagy keresztény?” In: *Nyelv és tudomány*, www.nyest.hu/hirek/keresztény-vagy-keresztyen (2013.08.05.)
- Prószéky Gábor: *A katolikus és a protestáns nyelvezet sajátosságai* – előadás, PPKE-HTK, 2010.10.28, In: *Ökumené*, XVII. évfolyam 2. szám
- Strutwolf, Holger (ed): *Novum Testamentum Graece (28th Revised Edition)*, Institut für Neutestamentliche Textforschung, Münster/Westfalen, Deutsche Bibelgesellschaft (2nd Corrected Printing), 2013
- Varga János Zsigmond: *Újszövetségi görög-magyar szótár*, Református Zsinati Iroda, Budapest, 1992
- Verbrugge, Verlyn D. (ed): *New International Dictionary of New Testament Theology (NIDNTT)*, Zondervan, Grand Rapids, Michigan, 2000
- Zaicz Gábor (szerk.): *Etimológiai szótár – Magyar szavak és toldalékok eredete*, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006